

*N.Ələkbərova. Məhəmmədəli bəy Məcruh Muğaninin "Divan"ında
bədiifadə və təsvir vasitələri // Əlyazmalar yanmır, 2023, №1 (16), s. 80-89.*

UOT: 82-09

Nuranə Ələkbərova

AMEA M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26

e-mail: nuku_alekperova@yahoo.com

MƏHƏMMƏDƏLİ BƏY MƏCRUH MUĞANININ "DİVAN"INDA BƏDİİ İFADƏ VƏ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

Xülasə

Bu məqalədə XIX əsr Azərbaycan şairi Məhəmmədəli bəy Məcruh Muğaninin şeirlərində işlənmiş bədiifadə və təsvir vasitələri araşdırılıb. Məcruh Muğanin AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda B-756 şifrəsi altında mühafizə edilən "Divan"ının əlyazma nüsxəsi incəlonib.

Şairin "Divan"ında qoşma, gəraylı, məsnəvi, qəzəl, müxəmməs və digər şeir növlərinə rast gəlmək mümkündür. Şairin müraciət etdiyi mövzular da müxtəlifliyi ilə diqqətdən kənar qalmır. Məcruh Muğanin dilinin əsas özəlliyi sadə xalq dili ilə ərəb- fars sözlərinin birgə işlədilməsidir. Bu xüsusiyyət şairin yaradıcılığına bir tərəfdən sadəlik, digər tərəfdən isə dövrün şeir ənənələrinə sadiqliyi nümayiş etdirir.

Məcruh Muğaninin "Divan"ı öz dili, şeirlərinin məzmunu, onlarda işlənmiş bədiifadə və təsvir vasitələrinin rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Əsərdə epitet, təşbeh, metafora, metonimiya, simvol, kinayə, bədii sual, bədii təzad, təkrir, mübaliğə, litota, inversiyalardan istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Məcruh Muğanin, əlyazma, şeirlər, bədiifadə vasitələri

Giriş

Bədiifadə və təsvir vasitələri bədii dilin əvəzolunmaz və vacib tərkib hissələri sayılır. İlk olaraq sözün həqiqi və məcazi mənasını anlamaq lazımdır. Söz tələffüz edilərkən ağıla gələn ilk mənası həqiqi mənadır. Sözün həqiqi mənası onun lüğəvi mənasıdır. Bədii ədəbiyyatda sözün məcazi mənasından çox istifadə edilir. Sözün məcazi mənada işlədilməsi onun bədii təsir gücünü artıraraq əsərə emosionallıq gətirir.

Şeiri gözəlləşdirən və zənginləşdirən bədiifadə və təsvir vasitələri XIX əsr şairlərinin əsərlərində geniş istifadə edilib.

Məcruh Muğanin yaradıcılığının dərinədən öyrənilməsi XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf yollarının öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətliyədir. Şairin "Divan"ında qoşma, gəraylı, məsnəvi, qəzəl, müxəmməs və digər şeir növlərinə rast gəlmək mümkündür. Şairin müraciət etdiyi mövzular da müxtəlifliyi ilə diqqətdən kənar qalmır. Adı məişət mövzularından tutmuş, eşq, siyasət, Kərbəla hadisəsi və digər mövzulara müraciət olunması şairin qələminin gücündən xəbər verir. Məcruh Muğanin dilinin əsas özəlliyi sadə xalq dili ilə ərəb-fars sözlərinin birgə

işlədilməsidir. Bu xüsusiyyət şairin yaradıcılığına bir tərəfdən sadəlik, digər tərəfdən isə dövrün şeir ənənələrinə sadiqliyi nümayiş etdirir.

Məcrüh Muğaninin "Divan"ı öz dili, şeirlərinin məzmunu, onlarda işlənmiş bədii ifadə və təsvir vasitələrinin rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. İlk öncə onu qeyd edək ki, şeirlərdə fars dilinin təsiri özünü təkcə sözlərdə deyil, həm də işlənən bədii ifadə və təsvir vasitələrində də göstərmişdir. Əsərdə epitet, təşbeh, metafora, metonimiya, simvol, kinayə, bədii sual, bədii təzad, təkrir, mübaligə, litota, inversiyalardan istifadə edilib.

Bu və ya digər əşyanın məcazi əlamətini göstərən təyinə epitet, yaxud bədii təyin deyilir. Şeirlərdə nəzərdə tutulan mənəni daha da gücləndirmək, müəyyən bir cəhəti diqqətə daha qabarıq çatdırmaq üçün həmin fikri ifadə edən sözə qüvvətləndirici, təyinedici söz və ya epitet artırılır.

Bir sərv qamətlü məhcəbin, sənəm. (42b)

Bu misrada sənəm sərv boyu və ay alını ilə vəsf olunmuşdur.

*Ruhi ki o dəmdə qıldı pərvaz,
Ol gül bədən ilə oldum həmrəz. (91b)*

Yuxarıdakı misralarda "sərv qamət", "gül bədən", "ay alın" epitetə misal ola bilər.

Ədəbiyyatda şairlərin çox istifadə etdiyi bədii ifadə vasitələrindən biri də təşbehdir. Təşbeh ərəb sözü olub oxşatma, bənzətmə mənasını verir. Təşbeh haqqında aşağıdakıları demək olar: a) bənzəyən, b) bənzədilən, c) bənzətmə qoşması, ç) bənzətmə əlaməti.

Təşbehin iki forması var:

1. Bənzətmə qoşmaları ilə – qrammatik əlamətlərlə düzələn təşbehlər.

*Çəkmiş sinəm üzrə lalə tək dağ,
Dağ dağ ilə daği oldi tapdağ. (90b)*

Bu yolla düzələn təşbehlərə müfəssəl təşbehlər (bənzətmələr) deyilir.

2. Bənzətmə qoşmalarının iştirakı olmadan düzələn təşbehlər. Bu yolla düzələn təşbehlər müfəssəl təşbehlər adlanır. Müfəssəl təşbehlərdə olan tərəflərə "müşəbbəh" və "müşəbbəhün-bih" deyilir.

*Var idi köksündə daği-laləsi,
San bir ahu dutulubdur baləsi. (54b)*

Gördüyümüz kimi şairin "Divan"ında həm tək qoşması ilə işlənən təşbeh vardır, həm də müfəssəl təşbeh vardır. Maraqlısı da budur ki, şair hər iki təşbeh növünü eyni sözlərin iştirakı ilə iki ayrı-ayrı şeirlərdə işlətməmişdir. Yaxud başqa bir yerdə oxuyuruq:

*Ləkkeyi-ruyin danub xurşid ilə də`vi qılar
Dilbəri-birəhmi-bipərva, cəmal-i mahə bax. (40b)*

Bu beytdə də "cəmal-i mah" yəni "Ay üzü" müfəssəl təşbehdir. Onu da qeyd edək ki, Məcrüh "Divan"ında müfəssəl təşbehlər çoxdur.

Məcrühun "Divan"ında istiarələrdən də çox istifadə olunmuşdur. Aşağıdakı beytə diqqət yetirək:

*Bər sərət oftade gər sevdaye-eşq,
Səbr kon bayəd bebusi paye-eşq. (107b)
(Əgər başına eşq sevdası düşmüşdürsə,
Səbr et, eşqin ayağını öpməlisən.)*

İkinci misrada “Səbr et, eşqin ayağını öpməlisən” cümləsində “eşqin ayağı” istiarədir.

*Ey ruyi- fələkin bədr olan ayı,
Bən də hər aşiqin degiləm tayi. (53a)*

Bu misrada da ruyi-fələk – yəni fələyin üzü istiarədir. Digər misrada daha incə istiarədən istifadə olunmuşdur :

Dər kinə çeşmi-zəmirim qalmış heyran, ey fələk. (25a)

Ey fələk, qəlbimin gözü dərkinə heyran qalmışdır. Göstərilən misallarda “pay-e eşq” (eşqin ayağı), ruy-e fələk (fələyin üzü), “çeşm-e zəmir” (qəlbın gözü) kimi istiarələri şair təbli insan yazı bilər.

*Baharda dağları bürüyür lalə,
Rənglər yiyər onda, həm içər jalə. (94b)*

“Yeyib-içmək” xasiyyəti rəngə və jaləyə ötürülmüşdür.

Məcrurun istifadə etdiyi digər maraqlı bədii ifadə vasitəsi metonimiyadır.

Metonimiya yunanca “metonomadro” sözündən yaranmışdır. Bu terminin mənası “ad dəyişmə” deməkdir. Fikri qüvvətləndirmək üçün bir sözü xalq arasında ən çox işlənən başqa bir sözlə əvəz olunan bu məcaz növünə ədəbi dildə və adi danışqda tez-tez rast gəlinir.

*Pərişanmu Səkinə təşnəlikdən boyni kəc məhzun,
Bu yerdə sudan ötri gözləyüb rahi-ələmdari. (5a)*

Bu misrada “rah-e ələmdar” dedikdə Əbülfəzl Abbas nəzərdə tutulur.

*Belin sındurdi şah-i-Kərbəlanın, ləşkərin qəlbın,
Onun qətlə ilə oldi yəni bipərgar pərgari. (5a)*

Burada isə “Şah-i Kərbəla”dan məqsəd İmam Hüseynidir. Mərsiyələrdə də, “Ələmdar”, “Şah-i Kərbəla” sözlərinə çox təsadüf olunur. Bu da Əbülfəzl Abbasın İmam Hüseynin bayraqdarı olmasından irəli gəlir. “Şah-i Kərbəla” dedikdə isə İmam Hüseynin daha böyük əzəmətə malik olması nəzərə çatdırılır.

Simvol yunanca “simvolon” sözündən olub şərti əlamət mənasını bildirir. Bu termin ədəbiyyatda çox zaman rəmz kimi də işlənir. İşarə ilə müəyyən məqsəd anlatmaq, müəyyən fikir ifadə etmək üçün rəmzdən istifadə olunur. Sözlər ədəbi əsərlərdə bəzən öz həqiqi mənasında deyil, rəmzi mənasında işlədilir. İstər yazılı, istərsə şifahi ədəbiyyatda belə rəmzlərə rast gəlmək mümkündür. Göyərçin - sülh, Leyli, Məcnun, Fərhad – sədaqətli aşiq, şir – qüvvət, güc, canavar – acgözlük, tülkü – hiyləgərlik simvolu – rəmzidir. Yəni əgər şeirdə şirdən bəhs olunursa, burda artıq güc nəzərdə tutulur.

*Mari əfsun kəsübdür, dirilüb murü mələx,
Tülkülər şirə dönübdür sataşur aslanə. (72a)*

“İkinci misrada hiyləgər tülkünün şirə dönməsi” ifadəsində həm həmin sözlərin rəmzi mənasından istifadə olunub, həm də digər bədii ifadə vasitəsi olan bədii təzad yaradılmışdır.

*Fürsəti filə verək rahi ruxə şir dəlik.
Əlimizlə eliyək tülkiləri mayili-şir. (105b)*

Bu beytdə də eyni zamanda bir neçə bədii ifadə vasitəsindən istifadə olunmuşdur. İki misrada “şir” sözü işlədilir. Birinci misrada işlənən “şir” Teymurilər dövründə şahmat oyununda olan “şir” fiquruna işarədir. Digər “şir” isə öz həqiqi mənasında işlənmişdir. Birinci misrada “fil”, “rox” sözləri şahmat oyununun fiqurları olduğundan “şir” deyəndə də şairin bir fiqur nəzərdə tutduğunu deyə bilərik. Digər tərəfdən bu misralardan əvvəl yazılan “bazi-ye şətrənc” də bunu deməyə bizə əsas verir. Belə ki, həmin şeir belə başlayır:

*Gəl olaq bazi-şətrəncdə şah ilə vəzir.
Ehtiyat ilə gəzək ya da deyək düşməni həqir. (105b)*

Burada söhbət həqiqətən “şahmat oyunu”, “şah ilə vəzirdən” gedir. “Şir” sözü işlənən misranın mənası belədir: “Filə fürsət, qala yolunda şirə dəlik verək”. Təbii ki, burada söhbətin şahmat oyunun gedişatından getdiyini bilmək çətin deyil. Burada işlənən “şir” sözü, digər “şir” sözü ilə omonimdir. Biri şahmat fiquru, digəri isə şir mənasını verir. İkinci misrada isə “tülküləri şirə yönəltmək” ifadəsində məqsəd – hiyləgərləri güclülərə yönəltməkdir.

(yirtici şir)
*Düşməni əbəsdən fikrə sən, fayidə görməz yəqin.
Sahəyi-əndişəm, gər gələ şirə-jiyan. (94a)*
(Qurd)

*Tülki çaqqal da dönüb qurda yeməkdən quyruq,
Sağsağan, ala qarqa dadanub Şirvanə. (72b)*
(Leyli, Məcnun, Şirin, Fərhad)

*Könlüm genə məhzun olur, möhnət əlindən xun olur,
Heç leylişiz Məcnun olur, şirinlər Fərhadşiz. (45b)*

Kinayə ədəbi dildə geniş yayılmış bədii ifadə vasitələrindəndir. Bədii təsvir vasitələrindən fərqli olaraq, ifadə vasitələri cümlə, tam fikir şəklində çıxış etdiyi üçün bunlara poetik sintaksis, yaxud sintaktik fiqurlar da deyilir. Sözüün zahirən müsbət mə'nada deyilib, əslində mənfi məna bildirməsinə kinayə deyilir. Bu termin çox zaman ironiya adı ilə də işlədilir. Kinayə ərəb sözü olub tənə etmək, toxunmaq, ironiya isə yunan sözü olub hiyləgərlik, istehza deməkdir.

Kinayənin ən kəskin forması təriz adlanır ki, ədəbiyyatşünaslıqda buna sarkazm da deyilir. Məzmununa görə kinayənin iki növü var:

1) Yumorlu kinayə. Məs: tülkün ağ olsa da, saqqalın əlvən görünür (yaşlı adamın özünü cavanlaşdırmasına cəhd müqabilində deyilir) və ya saqqalını ələ verib (ixtiyar sahibi deyildir mənasında)

2) Satirik kinayə. məs: “xurma ağacı alma və əncir gətirdi (işini bacarmayan rəhbərlər haqqında) və s.

*İstəyirsən qocalıqdan olasan təzə cavan,
Baş tülkün ağ olub, saqqalın əlvən görünür. (20b)*

Və yaxud:

*Səbəb odur ələ verüb rişini,
Əlaci yox qınamayın kişini. (35b)*

Yuxarıdakı beytlər yumorlu kinayəyə, digərləri isə satirik kinayəyə misaldır.

*Mollasan bu sözlər sənə nə gərək,
Gör harda pulov var həlva və tərək. (35b)*

*Bir diyən olmadı sən nədən, Mayıl,
Atovın adını bilsənə, zail. (35a)*

*O vəqtə bir yuxi gördük, nə gördük,
Götürmüş nəxli-xurma sibü əncir. (65a)*

Fikrin sual formasında ifadə olunması bədii sual adlanır. Bədii sualdan əsərin emosional təsirini artırmaq üçün istifadə olunur.

*Neçün yollar degil xali və həm gülzar bibülbül?
Urar yol sahibi həm naləyi-bülbül tökər qanın. (79b)*

Və ya

*Annayubsan dənə dünyanı nədür?
Rəvişü gərdisü dövrani nədür? (85b)*

Bədii əsərdə məzmunca bir-birinə zidd iki anlayış və ya vəziyyətin qarşılıqlı şəkildə verilməsinə təzad deyilir. Ədəbiyyatşünaslıqda buna antiteza da deyilir. Təzad əsasən aşağıdakı yollarla yaranır:

1) bir cümlədə bir-birinə zidd olan iki sözün işlədilməsi yolu ilə.

*Gözləsən yaxşı yəmani seçəram,
Yolə gəlsən günahından keçəram. (62a)
Yaxşı-yaman*

Və ya

*Bülbülün meyli ki peyvəstə-gülüstanə olur.
Cügd üçün qaidədür məskəni viranə olur. (41a)
Bülbül-bayquş, gülüstan-viranə*

2) bir-birinə zidd olan hadisə və əhval-ruhiyyənin verilməsi yolu ilə.

*Təmə' artar, azalır əql qocaldıqca kişi,
Baxma, doldur içinə hər nə ola, dəymiş-kal. (13a)
Artar-azalar, dəymiş-kal*

Şairlərin istifadə etdiyi bədii vasitələrdən biri də təkrirdir. Gənc tədqiqatçı Aytən Bəylərovanın bədii dildə istifadə edilən üslubi fiqurların tədqiqinə həsr edilmiş monoqrafiyasında təkririn çox qədim üslubi fiqur olduğu qeyd edilir: "Təkririn üslubi-semantik funksiyaları və onun daşıdığı əlavə poetik çalarlar olduqca müxtəlifdir. Təkrirlərdən hər hansı fikrin, mənanın qüvvətləndirilməsi, ekspressivliyinin artırılması üçün istifadə olunur". (1, 63) Təkrir adından da göründüyü kimi ərəb sözü olub eyni sözün, yaxud sözlərin, ifadələrin təkrarına deyilir. Təkrirdən məqsəd təbii ki, sözləri əbəs yerə təkrarlamaqdan ibarət deyil, əksinə şairin məqsədi deyilən fikri daha da qabartmaq, oxucuda deyilənə qarşı emosionallıq yaratmaqdan ibarətdir.

*Deməzlərm hani dövlət, hani hörmət, hani izzət,
Otuz beşdən qılan xidmət yetürmüş səni həştadə. (12a)*

Və ya:

*O bir ox üç cigər dəldi nə çıxdı sövti-ox, ox, ox.
O səsdən xəlqin əflakə çıxıb fəryadü nalani. (56b)*

Təkririn iki növü vardır. Onlardan biri anafora, digəri isə epiforadır. Misralar, yaxud cümlələr eyni sözlə başlayırsa, bu zaman anafora yaranır.

*Hanı ol dur getdi, getdi, getdi
Hanı ol sahibi-xal, hani xoş hal. (24b)*

Anaforanın əksinə olaraq epiforanı misra və cümlələrin sonunda təkrarlanan sözlər yaradır. Epifora çox vaxt qafiyədə meydana çıxır (5, 114). Ritorika kitablarında bu təkrir növü antistrofa adı ilə də verilir. (4, 78)

*Bir Talib adlu diyəllər yava Salyanə gəlüb.
Mərəzi-sərdliyin var, dava Salyanə gəlüb.
Danışub hərzə, bilürsən rəva Salyanə gəlüb.
Mirzə Abdulla verübdür hava, Salyanə gəlüb.
Salsanə sən oları bir lova, Salyanə gəlüb. (16b)*

Və ya

*Atasi bir fəqir kişi, qızı zalım, zalım, zalım.
Qanə çatduracaq işi bizi zalım, zalım, zalım. (47a)*

Bədii əsərdə nəzərə çatdırılacaq hadisə, hiss və həyəcanın bilərəkdən gerçəklikdə olduğundan daha güclü, qabarıq verilməsinə mübaliğə deyilir. Mübaliğə ərəb sözü olaraq şişirtmək, üstünlük vermək, böyütmək, artırmaq mənasını bildirir.

*Cigərim qani budur əşk ilə gözdən tökülür,
Yetirib xatirimə ol keçən əyyamı xəyal. (12a)*

Və yaxud:

*Dərdə salmış gör necə əvvəl səngdili-məhrü bəni
Firqətidür kuhvəş cismim dönübdür kahə bax. (40b)
(Dağ kimi cismim samana dönmüşdür)*

*Yandı əhvalıma dəryada səmək,
İnşəallah badə getmədi əmək. (53a)*
(Balıq dənizdə halıma yandı)

Litota yunan sözü olub, kiçiltmək, əhəmiyyətsizləşdirmək mənasını bildirir. Litota mü-baliğənin əksidir, müəyyən hadisəni, əşyanı əsərin ideyasına uyğun olaraq, əslində olduğundan daha zəif, kiçik şəkildə nəzərə çatdırmaq üçün istifadə olunur.

*Sənsiz xabgəhim bənzədi gorə,
Düçar oldi tənim mar ilən murə. (54a)*
(Sənsiz yatağım gora oxşayır
Bədənim ilan və qarışqaya düçar oldu)

Bədii ifadə vasitələrindən başqa şairin yaradıcılığında dəqiq qafiyələrdən istifadə olunması da diqqətimizi cəlb etdi. Onlardan bir neçəsinə də işarə etmək istəyirik. Məsələn, aşağıdakı beytdə “yarə” sözünün iki mənada ustalıqla işlənməsi diqqətdən kənar qala bilməz.

*Bu yarə yardan yarə toxundi xeyli müşküldür,
Tapar səhhət, qalır amma, nişani-zəxmi-peykani. (56a)*

“Yarə” cinasının işlənməsi şeirin təsir gücünü xeyli artırmışdır. Bu cinasa tam cinas deyilir.

*Qoymuşdun payıza vədəni, nigar.
Yay çıxınca yayə döndüm aşkar. (50a)*
(yay-fəsil, yayə - yaya)

Bundan başqa şairin yaradıcılığında naqis cinaslara da çox rast gəlmək mümkündür. Aşağıdakı cinas növlərində ortadakı saitlər dəyişir, sözlər demək olar ki, eynidir.

*Deyir görüm nə oldi axır bu kələk,
Bir üç dörd kətikən qalxızub külək. (39a)*
(kələk-külək)

Və yaxud:

*Amandır, kişilər, bəni gizləyin,
Görün çöldən gələn kimdür gözliyin. (39a)*
(gizləyin-gözliyin)

Və yaxud:

*Həmdəməim fikr ilə məhrulər idi,
Aldi ərtafımızı mar ilə mur. (54a)*
(mar-mur)

Digər cinas növü mütərrəf cinas adlanır. Belə cinasda iki sözdən birinin əvvəli bir heca çox olur. Qalan sözlər isə eynilik təşkil edir. Məsələn:

*Bular da bu işə təəccüb qalır,
Gəlir biri bundan söz xəbər alır. (39a)*
Qalır-alır,

*Bunun nəqli-hekayəti uzundur,
Kola girənnigi dəxi füzundur. (39a)*
Uzundur-füzundur

*Həzəratda doldurmuşmuş qoyuni
Bu ac it də annayubdur bu oyuni. (39a)*
Qoyuni-oyuni

*Necə işdür genə gəldi başımə,
Meqro belə ağı qatar aşımə. (39b)*
Başımə-aşımə

Və yaxud:

*Hamısından sənə bən zad aluram,
Eyləram güssədən azad aluram. (61b)*
(Zad-azad)

Bir hecanın çoxluğu təkcə sözün əvvəlinə yox, axırına da aid ola bilər.

*Hər kişi ondan edə xahişi-zər,
Sevda vəndən nə olur əqlə zərər. (62a)*
(zər-zərər)

*Bir vəfalu gül bu dəhrin gülşəni bitirmiyib,
Bivəfadur müxtəssər həm cani-canan xüdə cahan. (19b)*

“Can, canan, cahan” hər üçü cinas sözlərdir. Bunlara orta cinas deyilir.

Bu kimi cinaslardan istifadə olunması şeirlərin qafiyəsindəki musiqini daha da artırır və ahəngdarlıq oxucunun qəlbinə yol tapır. Məcruh Muğaninin yaratdığı maraqlı məqamlardan biri də beytdə eyni zamanda üç sözün həmqafiyə olmasıdır. Aşağıdakı beyti buna misal göstərə bilərik:

*Bilmə təqdir işi təbdil olacaq.
Bax bu sözdə sənə təmsil olacaq. (60b)*
(təqdir, təbdil, təmsil)

*Sayəsizdür ki bu bağın şəcəri,
Az çəkər müddəti olmaz səməri. (60b)*
(şəcər, çəkər, səmər)

*Nə deyim dərdini birdür ikidür,
Deməsəm çökməgə qəlbin yüküdür. (61a)*
(birdür, ikidür, yüküdür)

Şeirlərdə xalq deyimlərinin istifadəsi şairin ustadlığından xəbər verir.

*Bir ağacə çıxubən yırğalama yüz budağı,
Yıxılursan yıxılur, bərkə yapuş sözimi qan.(9a)*

Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi Məcrüh Muğanı şeirlərində fars sözlərindən istifadə etməklə yanaşı, izafət tərkiblərinə, hətta izafət zəncirlərinə də çox yer ayırmışdır.

*Üsuli- fiqhə hikmətdən çətindür dərsi-bəhsi-eşq.
O elmi görməyübdürlər vəfadən bixəbərdürlər.(49a)*

Üsuli-fiqh (izafət tərkibi), dərse-bəhse-eşq (izafət zənciridir)

*Ey nihali-qaməti sərv-i-gülüstan, sənmişən?
Ey cəməli pərtövi-xurşidi-rəxşan sənmişən?(97b)
(Gülüstan sərvinin qamətinin nihali, parlaq günəş nurunun cəməli)*

Fars sözlərinə türk dilində işlənən şəkilçilər artırır:

*Yatma, ey bəxtim, dəxi gəl eylə bir bidarlıq.
Bəsdi bu məxmurlıq bir dəm də qıl huşyarlıq.(29a)
(bidarlıq-oyaqlıq, huşyarlıq-ayıqlıq)*

Və ya:

*Rəhm k`ənan müriüvvət hümmət eylərlər əgər,
Çarəsi asan olur yüz dərd ola düşvarlıq.(30a)
(düşvarlıq – çətinlik)*

Şair hətta mürəkkəb sözlər yaratmaqdan belə çəkinməmişdir. Sözü birinci tərəfi türk, digər ikinci tərəfi isə fars sözüdür.

*İlanxuy kəsləri əfsunə salduq,
Riyazətlər çəküb etdikdə təsxir.(65a)
(ilanxuy-ilan xislətli, ilan kimi)*

Bir beytdə iki əmr formasında işlənən feil – biri Azərbaycan dilində, digəri fars dilində:

*Şimdi sən özün təfərrüc eylə,
Əhvali-bəni-fəqirə bingər. (32a)
(Eylə, bingər)*

Nəticə

Şeirlərinin məzmunu, toxunduğu mövzular XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış azərbaycanlı şairin yeni dünyagörüşü, savadı və şairlik bacarığından xəbər verir. Şeirlərdə istifadə olunan bədii ifadə və təsvir vasitələrinin rəngarəngliyi şairin yaradıcılığına xüsusi çalar və ahəng qatmışdır. Məcrüh Muğaninin yaradıcılığının araşdırılması təkcə onun yox, həmçinin eyni dövrdə yaşamış digər şairlərin düşüncə tərzilə tanış olmaq baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bəylərova Aytən. Bədii dildə üslubi fiqurlar. Bakı, «Nurlan», 2008
2. Ələkbərova Nuranə. Məhəmmədəli bəy Məcruh Muğani "Divanı"nın məzmunu. "Filologiya məsələləri" jurnalı, Bakı, 2019, №13
3. Məhəmmədəli bəy Məcruh Muğani. Əlyazma, şifrə B-756. AMEA Əlyazmalar İnstitutu.
4. Сенкевич М.П. Синтаксико-стилистические средства языка. М.: 1968, с.79.
5. Чижик-Полейко А.И. Стилистика русского языка, ч.3., Синтаксис. Воронеж: изд-во Воронежского Университета, 1966, с.114

Nurana Alakbarova

Stylistic devices in the poems of Mahammadali bey Majruh Mughani

The article is devoted to the means of stylistic devices used in the poems of the 19th century Azerbaijani poet Mahammadali bey Majruh Mughani. The manuscript copy of Majruh Mughani's "Divan" preserved under the code B-756 at the Academy of Sciences' Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli is examined. The article deals with certain types of poetry in the poet's "Divan" such as couplets, garayli, masnavi, ghazal, mukhammas and other. The topics addressed by the poet also do not go unnoticed due to their diversity. The main feature of the Majruh Mughani language is the joint use of simple vernacular and Arabic-Persian words. This demonstrates the simplicity of the poet's creativity on the one hand, and the loyalty to the poetry traditions of the time on the other hand. Majruh Mughani's "Divan" attracts attention with its language, the content of its poems, the variety of artistic expressions and descriptive tools used in them. Many aspects used in the work i.e. epithet, simile, metaphor, metonymy, symbol, irony, artistic question, artistic contrast, repetition, exaggeration, litota, and inversions are reviewed.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Lamiyə Rəhimova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.